

агентств із забезпечення якості вищої освіти, які видають сертифікати про акредитацію освітніх програм, що визнаються в Україні. Додаток до розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 554-р. Верховна Рада України. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-2019-p#Text>

10. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2019 рік / за заг. ред. С. Квіта. Київ: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2019. 244 с.

11. Якість вищої освіти: теорія і практика: навчально-методичний посібник / за наук. ред. А. Василюк, М. Дей. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. 176 с.

12. Проект стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. Міністерство освіти і науки України. 2019. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/>

13. Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Постановлено Указом Президента від 30 вересня 2019 р. № 722. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

14. Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266. URL: https://npu.edu.ua/images/file/Viddil_licen/2016/post_266.pdf

УДК 340.5.153

Кудін А. А.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї

В статті з'ясовано особливості розвитку сучасної романо-германської правової сім'ї. Доведено, що вона поєднує в собі певні риси, серед яких виділено рецепцію римського права, врахування звичаєвого та канонічного права, що були притаманні націям на початкових етапах

свого розвитку, домінування нормативно-правових актів як джерел права, вплив на розвиток вітчизняної системи права євроатлантичних прагнень українського суспільства.

Ключові слова: *джерело права, євроатлантичні прагнення, звичаєве право, нормативно-правові акти, правова сім'я, римське право, романо-германська правова система, українське суспільство.*

The article clarifies the peculiarities of the development of the modern Romano-Germanic legal family. It is proved that it combines certain features. Among them are the reception of Roman law, taking into account customary and canon law that was inherent in nations in the early stages of their development, the dominance of regulations as sources of law, the impact on the development of the domestic legal system Euro-Atlantic aspirations of Ukrainian society.

Key words: *customary law, Euro-Atlantic aspirations, regulations, Roman law, Romano-Germanic law system, source of law, Ukrainian society.*

Вступ. Право відображає найвищу матерію гуманітарного суспільства. При цьому система права будується за певними правилами які, традиційно виходячи з історичних, ідеологічних, політичних, глобалістичних чинників, були сформовані суверенними державами. Україна є правова демократична держава, яка людину визнає найвищою соціальною цінністю. Реалізація цих положень Конституції України прямо впливає на сучасний розвиток її правової системи, що перебуває на зломі хоча й реально демократичних, однак таких, що перебувають під впливом корупції та олігархії, чинників правового та іншого суспільного життя. Це не може задовольняти народ України.

Велика довіра громадян до сучасної верховної влади дає можливість провести її відповідні реформи з метою приведення правової системи України до стандартів і цінностей Європейської спільноти. На сучасному етапі розвитку наше суспільство стикається з багатьма викликами, які вимагають свого як теоретичного, так і правотворчого та правореалізаційного вирішення. У цій статті буде схарактеризовано

сучасний стан правової системи України та запропоновано деякі напрямки її удосконалення.

До наукових положень щодо особливостей розвитку романо-германської правової сім'ї зверталися вчені С. Алексеєв, Ю. Ведерніков, В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко, М. Лазаренко, А. Папірна, О. Петришин, О. Правоторова, В. Сінюков, Р. Фелікс, М. Хаустова, М. Цвік та ін. Проте вони безпосередньо викликів щодо сучасного стану особливостей розвитку романо-германської правової сім'ї не торкалися, а зосереджували свої наукові пошуки на більш загальних, спеціальних чи суміжних викликах.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії природного права, теорії права, історії держава і права, а також вітчизняного законодавства виявити й описати сучасний стан особливостей розвитку романо-германської правової сім'ї.

Результати дослідження. Романо-германське право континентальної Європи формувалось під впливом римського, германського, канонічного, феодального, комерційного та звичаєвого права. У науковій західній юридичній літературі воно ще має назву «civil law». При цьому названий термін слід відрізнити від «jus civile», що означає «цивільне право», яке використовувався в Стародавньому Римі для того, щоб відрізнити закон, який застосовувався виключно в місті Римі, від «jus gentium» – «Закону всіх націй», який діяв у всій імперії. Романо-германське право було прийняте в більшій частині Латинської Америки, а також у частині Азії та Африки [1].

Для внутрішнього права країн романо-германської правової сім'ї характерно, що систему права утворюють норми, інститути й галузі; право поділяється на публічне і приватне, матеріальне і процесуальне; норми формулює законодавець, в окремих випадках – народ; підзаконні норми – державні органи виконавчої влади; суди (судді) лише застосовують норми права, «приміряючи» норму до поведінки того або іншого суб'єкта, і вирішують питання, чи є він правопорушником, чи ні; правова норма розуміється як узагальнене правило, розраховане на багаторазове застосування, на регулювання повторюваних відносин, ситуацій; в основі

права лежать загальні принципи: принцип формальної рівності суб'єктів у приватноправових відносинах; принцип справедливості; принцип рівності чоловіка і жінки та ін.; зрештою правовою ідеологією романо-германського права стала концепція природних прав людини; джерелами права в романо-германській сім'ї є нормативно-правові акти – закони (кодекси), підзаконні акти, а також звичаї, які закріплюються або забороняються в законах, які використовуються за умов наявності прогалін у законодавстві [2].

Історичний аспект утвердження романо-германської правової сім'ї відсилає нас до V і VI століть у Західній та Центральній Європі, де переважали германські народи, особливо ті, що захопили Римську імперію. Серед них були англосакси в Англії, франки західної Німеччини та північної Франції, бургундці, вестготи південної Франції та Іспанії, лангобарди Італії. Хоча традиції римського права існували деякий час, проте у більшості регіонів переважали германські звичаї. У середні віки ці звичаї енергійно зростали, намагаючись задовольнити складні потреби, що впливали з розвитку феодалізму та лицарства, зростання міст, східної колонізації, збільшення торгівлі та дедалі витонченішої культури. Серед багатьох напрямків, що увійшли в переплетення складного зразка середньовічного права, особливе значення мали звичаї купців та канонічне право Римо-Католицької Церкви. В основному завдяки канонічному праву концепції та ідеї Стародавнього Риму продовжували відчувати свою присутність навіть тоді, коли загалом про римське право було забуто. Наприкінці XI століття римське право було заново відкрито західною спільнотою і стало предметом вивчення та викладання вченими в північній Італії, особливо в Болоньї. Зі зростанням попиту на підготовлених суддів та адміністраторів спочатку італійськими міськими республіками, а потім князями в інших населених пунктах студенти стікалися до Болоньї з усієї Європи, поки вивчення та викладання права поступово не перейняли місцеві університети. У результаті цього процесу римське право проникло у сферу правосуддя на північ від Альп, особливо в Німеччині та Нідерландах, де вплив римського права став особливо сильним. У Священній Римській імперії німецької нації рецепція римського права була

більш простою, оскільки її імператори плекали ідею бути прямими наступниками римських цезарів. Римське право, зібране в Кодексі Юстиніана (*Corpus Juris Civilis*) імператором Юстиніаном I між 527 і 565 роками, можна вважати чинним просто тому, що це було імперське право. Однак вирішальним стала перевага спеціалізованої підготовки юристів римського права над емпіричними методами народних засідателів та практиків місцевих законів. Не менш вирішальною була перевага римсько-канонічного типу процедури з її раціональними правилами доказування над місцевими формами процедури, що передбачають доведення випробуванням, боєм та іншими ірраціональними методами [1].

Усе це призвело до того, що структура права системи романо-германської родини використовує фундаментальний поділ права на публічне і приватне, що виражає відповідно публічний і приватний інтереси. Публічне право, як і приватне, у всіх країнах романо-германської правової системи розпадається на одні й ті самі основні галузі – конституційне, адміністративне, кримінальне, цивільне, трудове, торгове, міжнародне публічне право. Подібна схожість виявляється і на більш низькому рівні – на рівні правових інститутів і норм. Ці збіги пояснюються тим, що вся континентальна Європа упродовж багатьох століть мала одну й ту ж базу для навчання праву – римське і канонічне право. Методи цієї науки на практиці могли бути різними в різний час і в різних країнах, проте термінологія завжди була однаковою і висловлювала одні і ті ж поняття. Значною мірою схожість національних правових систем країн романо-германської сім'ї пояснюється спільністю політичної та правової думки, однаковим підходом до навчання юристів [3].

Однак при формуванні романо-германської правової системи в усіх державах римське право повністю не витіснило місцеві закони, хоча й сильно вплинуло на право договорів та деліктів. Здійснювалось поєднання германських, феодальних та римських традицій, що склалися у питаннях власності та правонаступництва або спадщини. Концептуальні формулювання, з яких формувались норми та принципи права, а також процесуальні форми, на яких здійснювалось правосуддя, формувались на основі римського права. Система, що виникла таким чином, називалася *ius*

commune. Хоча закон Corpus Juris Civilis безпосередньо не був джерелом права, однак застосовувався та всюди встановив основу для навчання й наукових пошуків. Це загалом, незважаючи на всю місцеву різноманітність, створювало єдиний європейський правовий простір [1].

Тим самим романо-германська правова сім'я пов'язана з Відродженням, яке відбувалося у XII – XIII ст. на заході Європи. Це відродження виявлялося в багатьох сферах, і одним з його аспектів був юридичний, зокрема що стосувалося відродження вивчення римського права в італійських, французьких і німецьких університетах. Зародження романо-германської правової сім'ї не є результатом утвердження політичної влади. І в цьому виявляється одна з відмінностей формування романо-германської сім'ї від англійського права, де розвиток загального права був пов'язаний із посиленням королівської влади. Формування романо-германської правової сім'ї підпорядковане загальному закономірному зв'язку права з економікою та політикою і не може бути зрозуміле без урахування складного процесу розвитку капіталістичних відносин у надрах середньовічного суспільства – передусім відносин власності, обміну первісного нагромадження, переходу від зовнішньоекономічного до економічного примусу [4].

Реформація, релігійні поділи та зростання націоналізму, що супроводжував об'єднання і стабілізацію європейських націй та боротьбу за гегемонію, виражені в національних кодифікаціях, завдяки яким закон був уніфікований у межах кожної нації. У Данії кодифікація відбулася 1683 р., у Норвегії – 1687 р., Швеції, Фінляндії – 1734 р., Пруссії – 1794 р. У Франції Цивільний кодекс було ухвалено 1804 р., і він став відомим світовій спільноті як Наполеонівський кодекс. Кодифікація тривала й після наполеонівської ери. У Бельгії та Люксембурзі, які були включені до Франції за часів Наполеона, його кодекси просто залишилися в силі. Нідерланди, Італія, Іспанія, Португалія та численні країни Латинської Америки наслідували французький зразок шляхом національної кодифікації. Природно, що їхні суди та вчені правники принаймні на початку XIX століття були схильні приділяти велику увагу вивченню французької юридичної мови. У Німеччині національна кодифікація

відбулася значно пізніше, ніж у Франції. Тільки Комерційний кодекс був одноманітно створений незалежними німецькими державами незабаром після революції 1848 р. Об'єднання кримінального закону відбулося майже одночасно з політичним об'єднанням країни, яке відбулося 1871 року, кодифікація організації судів цивільного та кримінального процесу – 1879 року. Але Цивільний кодекс Німеччини (*Bürgerliches Gesetzbuch für das deutsche Reich*) було ухвалено лише 1896 р., і він набрав чинності до 1 січня 1900 р. Протягом ХІХ століття німецька юридична наука справляла значний вплив в Австрії (яка ще в 1811 р. кодифікувала своє право за допомогою іншої техніки, ніж у Франції), у Швейцарії, у скандинавських країнах і, пізніше, – Східній Європі. Коли швейцарський закон було ухвалено у 1907–1912рр., він став зразком для турецької кодифікації 1926 року та сильно вплинув на кодифікацію в Китаї та Тайвані [1].

Незважаючи на спільне історичне коріння, правові системи, що входять до романо-германської правової сім'ї, мають низку специфічних рис, які дозволяють їх поділяти на такі основні групи: 1) романська група правових систем – Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Іспанія, Португалія та ін. Материнською правовою системою в романській групі є права система Франції, і тому іноді ця група також називається «французькою»; 2) германська група правових систем – Німеччина, Австрія, Швейцарія; 3) північноєвропейська (скандинавська) група правових систем – Швеція, Норвегія, Фінляндія. Ця група поєднує ознаки як романо-германської, так і англо-американської правових систем. Скандинавське право має загалом ті ж ознаки, що і романо-германське, проте одним з основних джерел права тут поряд із нормативно-правовим актом є юридичний прецедент. Також і права система Японії по суті належить німецького підвиду з особливостями, які притаманні японській культурі і менталітету; 4) латиноамериканська група правових систем – Мексика, Чилі, Аргентина, Перу та ін. Ця група також поєднує ознаки романо-германської та англо-американської систем. У латиноамериканському праві також визнається поділ права на публічне і приватне, і у сфері публічного права більш відчутним є вплив англо-американської правової системи, а у сфері приватного права – романо-

германської. Останні дві групи (скандинавська та латиноамериканська) у юридичній літературі нерідко розглядаються як самостійні правові сім'ї. Подібний підхід має наукову та прикладну цінність, проте з точки зору основних принципів права та історичного процесу формування скандинавських та латиноамериканських правових систем їх можна розглядати і як специфічні групи правових систем у складі романо-германської правової сім'ї. Романо-германська правова сім'я значною мірою впливає і на інші правові сім'ї. Зокрема, правові системи африканських та азійських держав, що були колоніями Франції, Іспанії, Португалії та Голландії, мають багато спільних рис з романо-германським правом. Відчутний вплив романо-германська правова сім'я справила і на далекосхідну правову сім'ю, преш за все на правові системи Японії та Південної Кореї. Більше того, посилення ролі нормативно-правового акта як джерела права в англо-американських правових системах також слід розглядати як вплив континентального права [5].

Що стосується проблеми визначення приналежності правової системи України до певної підгілки романо-германської правової сім'ї, то тут слід зазначити, що в юридичній літературі не існує єдиної точки зору. У період «дружніх» відносин із Російською Федерацією деякі вчені відносили вітчизняну систему права до окремої правової системи, яку вони іменували «Право Сходу», або Візантійське право, спираючись на постулати православ'я, з огляду на його зовнішні форми, що відрізняється розкішшю і прикрашенням, вражаючою здатністю створювати видимість, тобто це такий пишний, величний і благовидний фасад, за яким у кінцевому підсумку творить свої справи влада азійсько-теократичного типу – влада з переважними авторитарними характеристиками [6; 7]. Такому підходу слушно заперечує М. Хаустова, доводячи, що українська правова традиція є могутньою, унікальною, сформованою тисячоліттями, завжди зберігала самобутність і своєрідність, незважаючи на всі державні, політичні, економічні й соціальні катаклізми. І не варто їй побоюватися причислення до західної традиції, зарахування до романо-германської правової сім'ї. Правова політика України дозволяє зробити висновок про її європейський вибір. Стратегічний напрямок сучасної Української держави – входження

до європейського простору – об’єктивно й історично зумовлений її національним, культурним і правовим розвитком [8]. Після Революції Гідності [9] та підписання Угоди про асоціацію України та ЄС [10] цей напрямок став провідним. І, на наш погляд, безальтернативним для української системи права.

Висновки. Отже, особливості розвитку сучасної романо-германської правової сім’ї поєднують у собі певні риси: по-перше, вплив на формування всіх без винятку правових систем незалежних держав римського права; по-друге, врахування звичаєвого та канонічного права, що було притаманне націям на початкових етапах свого розвитку; по-третє, основою правової системи будь-якої країни романо-германської правової сім’ї є нормативно-правовий акт; по-четверте, в умовах сьогодення відбувається зближення кращих чинників англосаксонської та романо-германської правових сімей; по-п’яте, в Україні правова система розвивається під впливом євроатлантичних прагнень українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Civil law Romano-Germanic. 2019. <https://www.britannica.com/topic/civil-law-Romano-Germanic>
2. Правові сім’ї. Короткий курс лекцій з дисципліни «Правознавство». 2019. https://studme.com.ua/1685030314552/pravo/pravovye_semi.htm
3. Романо-германська правова сім’я. 2019. URL: https://studme.com.ua/1685030314552/pravo/pravovye_semi.htm
4. Сім’я континентального права. Національне академія внутрішніх справ. 2019. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/posibnyk_pps/nm/lec2.html
5. Романо-Германська правова сім’я. 2019. URL: https://elearning.sumdu.edu.ua/free_content/lectured:889572cc41d2c8b890338983852f6a8324f2b484/latest/509964/index.html
6. Алексеев С. Право на пороге нового тысячелетия: некоторые тенденции мирового правового развития – надежда и драма современной эпохи. Москва: Статут, 2000. 256 с.

7. Синюков В. Российская правовая система. Введение в общую теорию. Москва: Норма, 2012. 672 с.

8. Хаустова М. Правова система України серед правових систем сучасності Проблеми теорії та історії держави і права. 2013. С. 23-29.

9. Рада визнала Революцію Гідності одним з ключових моментів державотворення. Українська правда. 2019. <https://www.pravda.com.ua/news/>

10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Угоди про асоціацію Україна та ЄС. Верховна рада України. 2015. УРЛ: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text].

УДК 342 9.23:351.746

Махмурова-Дишлюк О. П.

**ПОНЯТТЯ ІНСТРУМЕНТІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ
У СФЕРІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ
ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ**

У статті сформовано поняття інструментів публічного адміністрування у сфері адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах збройних конфліктів в Україні. Визначено, що це юридичні знаряддя адміністративної діяльності суб'єктів публічної адміністрації, що реалізуються в межах відповідності визначеної законом компетенції з метою захисту прав, свобод та інтересів осіб, які постраждали внаслідок збройних конфліктів в Україні.

Ключові слова: адміністративна діяльність, адміністративно-правове забезпечення, збройний конфлікт, інструменти, поняття, права і свободи, публічне адміністрування, суб'єкт публічної адміністрації, юридичне знаряддя.